

ДЕРЖАВНО-ПРИВАТНЕ ПАРТНЕРСТВО ЯК НАПРЯМ РЕАЛІЗАЦІЇ СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ ПОТЕНЦІАЛУ ПІДПРИЄМСТВ ВУГІЛЬНОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ УКРАЇНИ

© 2015 МАРЧЕНКО В. М., ПЛЕТНЬОВА Ю. К.

УДК 338.45:338.242.4

Марченко В. М., Плетньова Ю. К. Державно-приватне партнерство як напрям реалізації стратегії розвитку потенціалу підприємств вугільної промисловості України

Мета статті полягає в розробці найбільш оптимальної стратегії розвитку потенціалу підприємств вугільної галузі для досягнення Україною енергетичної незалежності. Виділено фактори впливу на потенціал вугільної галузі, розглянуто механізм взаємодії держави з представниками приватного капіталу та проаналізовано різні моделі державно-приватного партнерства. Виявлено основні проблеми та перспективи функціонування підприємств вугільної галузі. Розроблено матричну модель оцінки фінансового стану шахт і поділу їх на групи, що дозволяє виявити найбільш перспективні вугільні підприємства України та обґрунтовано підходити до розподілу державних коштів, які виділяються на їх підтримку і розвиток. Для кожної групи наведено рекомендовані стратегії розвитку, напрями їх реалізації та найбільш оптимальні форми державно-приватного партнерства. Побудовано схему реалізації прийнятої в Україні «Стратегії розвитку підприємств вугільної промисловості до 2030 року». Перспективами подальших досліджень у даному напрямі є оцінка результатів реструктуризації вугільної галузі України, аналіз зміни стану шахт за рахунок реалізації різних форм державно-приватного партнерства та порівняння поточного рівня видобутку вугілля з необхідним Україні для отримання енергетичної незалежності.

Ключові слова: вугільна промисловість, потенціал, стратегія, державно-приватне партнерство, концесія, оренда підприємств, оренда видобувних ділянок, приватизація.

Рис.: 3. **Табл.:** 3. **Бібл.:** 8.

Марченко Валентина Миколаївна – доктор економічних наук, професор кафедри економіки та підприємництва, Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут» (пр. Перемоги, 37, Київ, 03056, Україна)

E-mail: tina_m_2008@ukr.net

Плетньова Юлія Костянтинівна – магістр, кафедра економіки та підприємництва, Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут» (пр. Перемоги, 37, Київ, 03056, Україна)

E-mail: juliyaapl@mail.ru

УДК 338.45:338.242.4

UDC 338.45:338.242.4

Марченко В. М., Плетнева Ю. К. Государственно-частное партнерство, как направление реализации стратегии развития потенциала угольных предприятий Украины

Цель статьи заключается в разработке наиболее оптимальной стратегии развития потенциала предприятий угольной отрасли для достижения Украиной энергетической независимости. Выделены факторы, влияющие на потенциал угольной отрасли, рассмотрен механизм взаимодействия государства с представителями частного капитала и проанализированы различные модели государственно-частного партнерства. Выявлены основные проблемы и перспективы функционирования предприятий угольной отрасли. Разработана матричная модель оценки финансового состояния шахт и разделения их на группы, что позволяет определить наиболее перспективные угольные предприятия Украины и обоснованно подходить к распределению государственных средств, выделяемых на их поддержку и развитие. Для каждой группы приведены рекомендуемые стратегии развития, направления их реализации и наиболее оптимальные формы государственно-частного партнерства. Построена схема реализации принятой в Украине «Стратегии развития предприятий угольной промышленности до 2030 года». Перспективами дальнейших исследований в данном направлении являются оценка результатов реструктуризации угольной отрасли Украины, анализ изменения состояния шахт за счет реализации различных форм государственно-частного партнерства и сравнение текущего уровня добычи угля с необходимым Украине для получения энергетической независимости.

Ключевые слова: угольная промышленность, потенциал, стратегия, государственно-частное партнерство, концессия, аренда предприятий, аренда добывающих участков, приватизация.

Рис.: 3. **Табл.:** 3. **Библ.:** 8.

Марченко Валентина Николаевна – доктор экономических наук, профессор кафедры экономики и предпринимательства, Национальный технический университет Украины «Киевский политехнический институт» (пр. Победы, 37, Киев, 03056, Украина)

E-mail: tina_m_2008@ukr.net

Плетнева Юлия Константиновна – магистр, кафедра экономики и предпринимательства, Национальный технический университет Украины «Киевский политехнический институт» (пр. Победы, 37, Киев, 03056, Украина)

E-mail: juliyaapl@mail.ru

Marchenko V. M., Pletnova Yu. K. Public-Private Partnerships as a Direction for Implementing the Strategy of Developing the Potential of Coal Enterprises in Ukraine

The article is aimed at developing the best strategy for developing the potential of coal industry enterprises in order to secure energy independence of Ukraine. The publication allocates the factors that affect the coal industry potential, considers the mechanism of interactions of the State with representatives of private capital and analyzes different models of public-private partnership. The main problems and prospects of functioning of coal industry enterprises have been identified. A matrix model for evaluating the financial status of mines and splitting them into groups has been elaborated, which provides for determining the most promising coal enterprises in Ukraine as well as reasonable approaching to allocation of public funds for their support and development. The recommended development strategies, directions for implementing them, and the optimal forms of public-private partnerships have been set for each group. A graph for implementation of the admitted in Ukraine «Strategy of developing the coal industry enterprises until 2030» has been constructed. Prospects for further research in this area will be an evaluation of the results of restructuring the coal industry in Ukraine, an analysis of changes in the mines' condition through the implementation of various forms of public-private partnership, comparing the current level of coal production with the level required to secure energy independence in Ukraine.

Key words: coal industry, potential, strategy, public-private partnerships, concession, rent, rent of enterprises, rent of producing areas, privatization.

Pic.: 3. **Tabl.:** 3. **Bibl.:** 8.

Marchenko Valentyna M. – Doctor of Science (Economics), Professor of the Department of Economics and Business, National Technical University of Ukraine «Kyiv Polytechnic Institute» (pr. Peremogy, 37, Kyiv, 03056, Ukraine)

E-mail: tina_m_2008@ukr.net

Pletnova Yuliia K. – Master, Department of Economics and Business, National Technical University of Ukraine «Kyiv Polytechnic Institute» (pr. Peremogy, 37, Kyiv, 03056, Ukraine)

E-mail: juliyaapl@mail.ru

На сьогоднішній день вугільна галузь є найбільш «вузьким місцем» у промисловості України. Незважаючи на те, що вона забезпечує національну економіку енергоресурсами, ця галузь потребує постійних державних дотацій та приватних інвестицій через низький технічний рівень обладнання, складні природні умови розробки родовищ і наявність сильних зовнішніх конкурентів. Та все ж вугілля є єдиним енергоносієм, який Україна має в обсягах, що здатні повністю забезпечити потреби національної економіки. «Видобуток вугілля в розмірі 115 млн тонн на рік може гарантувати Україні енергетичну незалежність» [6]. Зважаючи на те, що сьогодні потреба в електроенергії в нашій країні задовольняється в основному імпортованим з Росії природним газом, дуже важливо виявити потенціал українських підприємств вугільної промисловості та розробити стратегію його ефективної реалізації.

Питання оцінки ефективності використання потенціалу підприємств вугільної галузі розглядали І. Ямпольська [8], В. Щадова [3], О. Амоша [1, 2]. Велика кількість учених підкреслює, що без розробки ефективної політики залучення інвестицій неможливо підвищити конкурентоспроможність економіки та здійснити прогресивні зміни в її структурі. У своїй роботі Б. Винницький, М. Лендєл, Б. Онищук, П. Сегварі [4] описали механізми взаємодії держави з представниками приватного капіталу та запропонували різні моделі державно-приватного партнерства. Спираючись на існуючі дослідження, необхідно визначити найбільш оптимальні стратегії управління потенціалом підприємств вугільної галузі, дослідити методи залучення інвестицій та напрями можливого державно-приватного співробітництва в рамках цих стратегій.

Вугільний потенціал України представлений трьома басейнами («Донецький басейн (87% доведених резервів в Україні), Львівсько-Волинський (2%) та Дніпровський (4%), а також запаси вугілля на території Харківської, Полтавської областей та Закарпатті» [5]), шахтами, які знаходяться у державній та недержавній власності (табл. 1).

Недержавний сектор вугільної галузі на сьогоднішній день представляють шахти, що увійшли до вертикально інтегрованих енергетичних і металургійних корпорацій (ДПЕК, Метінвест, Донецьксталь). Ці шахти є рентабельними завдяки не тільки своєчасним інвестиціям, а й своїй потужності та природним умовам.

Державний сектор галузі характеризується кризою, яка посилюється з кожним місяцем. Майже 96%

шахт понад 20 років працюють без реконструкції. Через повільну реструктуризацію галузі в експлуатації знаходиться значна кількість дрібних і середніх збиткових неперспективних шахт. Критичних масштабів набуває знос активної частини промислово-виробничих фондів галузі. Із 7000 одиниць основного стаціонарного устаткування дві третини цілком відпрацювали свій нормативний термін і потребують негайної заміни.

На вугільну промисловість України впливають ряд позитивних і негативних факторів (табл. 2).

Таким чином, для збільшення ефективності використання потенціалу вугільної галузі України та подолання негативних факторів потрібно реалізувати певні дії. Аналіз світового досвіду структурних перетворень у вугільній галузі показав, що необхідно поетапно вирішити такі завдання: оцінити економічний стан шахт і розподілити їх на певні групи; виділити шахти, які потребують закриття; виявити резерви на перспективних підприємствах для забезпечення потреб країни у вугіллі [8]. Найчастіше процедури реструктуризації дозволяють країні знижувати витрати та досягати енергонезалежності.

Для оцінки стану шахт та поділу їх на групи необхідно визначити їх фінансові можливості. Прибуток шахти залежить від трьох основних показників: видобуток вугілля (тис. тонн), ціна 1 тони (грн), собівартість 1 тони вугілля (грн). На основі співвідношення середнього обсягу видобутку вугілля та його собівартості можна провести розподіл підприємств даної галузі на групи (рис. 1).

Отже, матриця складається з чотирьох видів підприємств. Спираючись на статистичні дані [5, 7], до квадранта «вожді» потрапили 40 шахт України, які знаходяться в недержавному секторі; до «господарів» потрапили 54 підприємства, які дають невеликий прибуток; 35 шахт є збитковими і потребують інвестицій, вони знаходяться в квадранті «марнотрати»; 2 шахти знаходяться в квадранті «невдахи».

«**Вожді**» – підприємства вугільної промисловості України, які за результатами діяльності у 2014 р. показали високі обсяги видобутку вугілля та низьку собівартість 1 тонни. Вони повністю забезпечують свій розвиток за рахунок власних коштів та приносять прибуток навіть без додаткових інвестиційних вкладень. Ці підприємства є лідерами в даній галузі.

«**Господарі**» – підприємства вугільної промисловості, що мають невеликий рівень видобутку, але при цьому собівартість вугілля не перевищує ціну реалізації

Таблиця 1

Основні показники вугільної промисловості України у 2014 р. [5, 7]

Показник	Підприємства державного сектора	Підприємства недержавного сектора	Усього
Кількість підприємств	90	41	131
Видобуток вугілля, млн тонн	19,5	45,5	65
Видобуток вугілля 1 шахтою, тис. тонн	216,7	1109,76	663,21
Середня собівартість 1 тонни вугілля, грн	1350	1089	1219,5
Ціна 1 тонни вугілля, грн	492	1734	1113

Фактори впливу на потенціал вугільної промисловості України [2, 3, 5]

Позитивні фактори	Негативні фактори
Поступовий перехід на енергетичне вугілля як джерело енергії	Висока собівартість вугілля (іноді вище вартості імпортованого)
Проведення приватизації та закриття неперспективних шахт	Брак інвестиційних ресурсів для модернізації шахт
Наявність значних резервів збільшення ефективності вугільних підприємств і впровадження інноваційних технологій	Відсутність стимулів до зниження витрат через зростання цін на вугілля (для приватних підприємств) або через діючу систему державної підтримки
Розвиненість вертикально інтегрованих підприємств у металургійній та енергетичній галузях	Залежність зайнятості населення від роботи шахт і відсутність механізму усунення негативних соціальних наслідків закриття шахт
Сприятлива політика українського уряду, спрямована на зменшення залежності від російського природного газу	Вибухонебезпечність пластів, через що видобуток вугілля є складним завданням як з технологічної, так і екологічної точок зору
Здатність повністю забезпечити необхідні обсяги електроенергії з гнучкістю, необхідною промисловим підприємствам та індивідуальним споживачам України	Наявність серйозних конкурентів на світовому ринку (Росія, Німеччина, Польща, США)
Наявність достатньої кількості резервів, щоб підтримувати поточний рівень видобутку вугілля в країні протягом більше 400 років	Навантаження на державний бюджет через підтримку збиткового виробництва

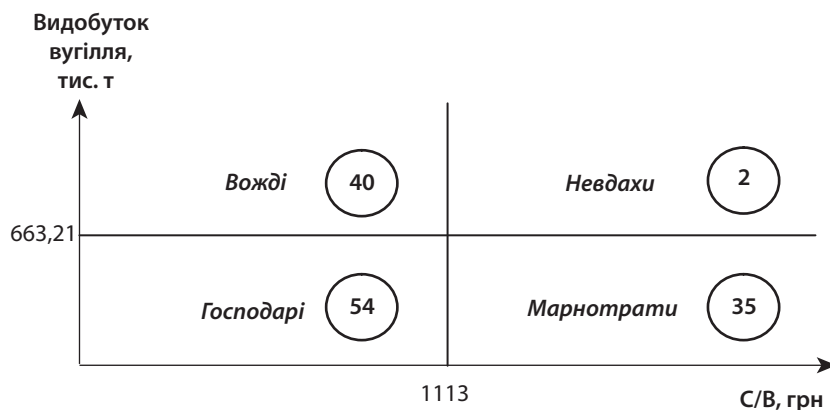

Рис. 1. Матричний підхід до групування підприємств вугільної промисловості України з урахуванням їх прибутковості

Джерело: складено на основі [5, 7].

(1113 грн). Вони мають можливість розвиватися за рахунок власних коштів, адже їх прибуток (невеликий) можна використовувати для вдосконалення виробництва. Водночас додаткові інвестиції можуть вивести підприємства у квадрант «Вожді». Даний варіант є привабливим для приватизації та вкладення інвестицій.

«*Марнотрати*» – підприємства вугільної промисловості України, що мають невисокий рівень видобутку, а собівартість вугілля перевищує ціну реалізації. Вони можуть функціонувати лише за рахунок дотацій з боку держави, а розвиватися – лише за рахунок приватних інвестицій. Загалом даний варіант є перспективним лише за наявності інвесторів.

«*Невдахи*» – вугільні підприємства, що мають високий рівень видобутку та високу собівартість 1 тонни вугілля. Тобто на таких підприємствах не існує ефекту масштабу виробництва, а тому їх подальше функціонування чи вкладення грошових коштів для їх вдосконалення та розвитку є недоцільним. Дані підприємства слід ліквідувати.

На основі узагальнення результатів діяльності підприємств вугільної промисловості України необхідно визначити найбільш оптимальні стратегії розвитку потенціалу для шахт кожного квадранта матриці та можливі форми державно-приватного співробітництва як на пряму реалізації потенціалу підприємств вугільної галузі (табл. 3).

Реалізація вищезазначених стратегічних альтернатив підприємствами вугільної промисловості України можлива лише за умови зовнішнього фінансування з боку приватних інвесторів. Через те, що 88 шахт потребують негайного «влиття» інвестицій, на сьогоднішній день в Україні існує концепція державно-приватного співробітництва, яка називається «Стратегія розвитку вугільної промисловості до 2030 року» (далі – «Стратегія 2030»). Суть концепції викладено на рис. 2.

Таким чином, стратегія включає в себе три етапи, на кожному з яких держава має надавати привілеї та до-

Можливі стратегії розвитку потенціалу підприємств вугільної промисловості України

Назва сектора	Мета	Рекомендована стратегія	Напрями реалізації	Рекомендовані форми державно-приватного співробітництва
«Вожді»	Розвиток виробництва та посилення конкурентних переваг	Стратегія зростання на основі розвитку виробництва та освоєння нових виробничих потужностей	<ul style="list-style-type: none"> – Визначення можливостей отримання додаткового доходу, аналіз ефективності використання всіх видів ресурсів; – ліквідація «вузьких місць» у роботі підприємства; – пошук внутрішніх резервів в усіх підсистемах; – удосконалення роботи всіх підсистем; – збільшення обсягів виробництва за рахунок впровадження нових технологій; – оптимізація роботи підприємства для зниження собівартості вугілля 	Підприємства є приватними
«Господарі»	Посилення потенціалу	Стратегія утримання позицій та посилення потенціалу	<ul style="list-style-type: none"> – Інвестування в сильні сторони підприємства; – удосконалення системи управління; – зниження адміністративних витрат; – зняття з виробництва нерентабельної продукції; – звертання уваги на НДДКР зі швидкою віддачею; – нові придбання; – мінімізація ризику шляхом постійного моніторингу змін зовнішнього та внутрішнього середовища; – виявлення загроз і пошук можливостей; – аналіз факторів та резервів, що сприяють підвищенню продуктивності праці 	1) <i>оренда вуглевидобувних ділянок</i> , адже такі підприємства не потребують негайної реструктуризації, вони лише могли б розвиватися більш динамічно за умов існування додаткового доходу; 2) <i>передача підприємств у тимчасову експлуатацію приватним особам</i> , тобто концесія, якщо продуктивність праці є низькою, що свідчить про наявність проблем і необхідність реконструкції
«Марнотрати»	Мінімізація витрат	Стратегія зниження витрат та технічного переоснащення	<ul style="list-style-type: none"> – Залучення приватних інвестицій; – підтримка ланок, які дозволять при невеликих витратах збільшити обсяги видобутку вугілля; – економія витрат на утримання персоналу; – проведення НДДКР, що забезпечують впровадження ресурсозберігаючих технологій; – програма жорсткої економії витрат для кожного підрозділу, технології, виробу; – посилення централізованого фінансового контролю 	<i>Оренда вуглевидобувного підприємства приватними інвесторами</i> , адже шахтам потрібні значні обсяги інвестицій для повної реконструкції підприємства та створення декількох додаткових видобувних ділянок і підвищення продуктивності праці робітників
«Невдахи»	Консервація	Стратегія «збирання врожаю» та ліквідація	<ul style="list-style-type: none"> – Відмова від погляду на бізнес як на довгострокову діяльність; – концентрація на максимальній віддачі в найближчій перспективі; – повна ліквідація підприємства 	Здача підприємства в безкоштовну приватизацію за умови, що підприємства можуть бути ліквідованими (наприклад, через те, що вони є містотворюючими)

помагати приватним особам у розвитку вугільних підприємств. Для повної реалізації запропонованих заходів необхідні інвестиції в розмірі 46,6 млрд грн. Зрозуміло, що такі інвестиції можливо отримати лише за рахунок широкого залучення приватних інвесторів. Після реалізації програми щорічно країна буде економити 1,5 млрд

дол. (на відмові від закупки газу з Росії), адже потреби національного господарства будуть задовольнятися завдяки внутрішнім резервам, і вугільна галузь стане самоопукною (рис. 3).

Таким чином, для того, щоб подолати проблеми на вугільних підприємствах:

Рис. 2. Сутність «Стратегії розвитку вугільної промисловості до 2030 року» [6]

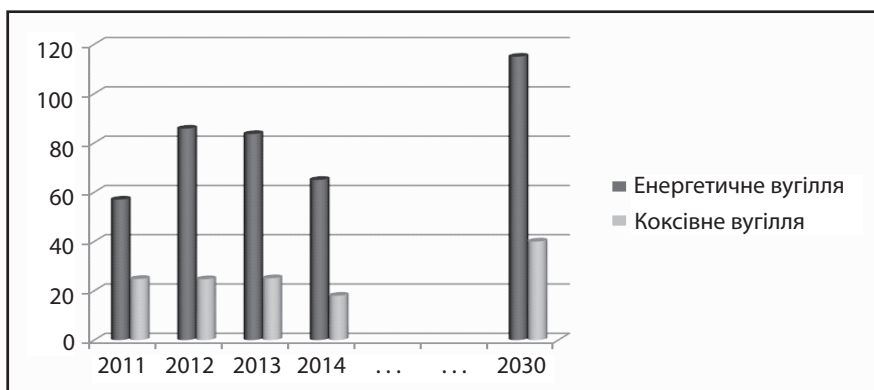

Рис. 3. Динаміка видобутку вугілля після реалізації «Стратегії 2030», млн тонн [5, 6]

- ✦ на першому етапі необхідно провести приватизацію потенційно прибуткових шахт, закрити безперспективні. При цьому важливо реалізувати механізм соціальної допомоги людям, працюючим на таких підприємствах;
- ✦ на другому етапі з боку держави необхідно провести лібералізацію податкової політики та ринку вугілля в цілому. З боку приватних осіб – капітальний ремонт старого обладнання або заміну його новим, більш функціональним;
- ✦ на третьому етапі необхідна підтримка високого рівня технічного оснащення та механізації праці на самих підприємствах.

ВИСНОВКИ

На сьогоднішній день вугільна промисловість України має ряд серйозних недоліків, основним з яких

є невикористання наявного потенціалу повною мірою. Оцінка стану шахт показала, що лише підприємства недержавного сектора (40 шахт) мають високий рівень видобутку, завдяки чому забезпечують свій розвиток за рахунок власних коштів та приносять прибуток. Ще 54 підприємства є самоокупними та мають потенціал, який необхідно розкривати за рахунок «правильних» інвестицій. 37 підприємств галузі є збитковими і потребують невідкладної реструктуризації, 2 з них буде раціональніше зовсім ліквідувати.

Зважаючи на важливість залучення приватних інвестицій, на державному рівні була прийнята Стратегія розвитку вугільної промисловості до 2030 року. Її основою є співробітництво держави та приватного сектора економіки через залучення приватних інвестицій та приватизацію вугільних підприємств України в обмін на

лібералізацію податкової системи. Після реалізації всіх заходів, запропонованих в даній стратегії, використання рекомендованих форм державно-приватного співробітництва для різних груп підприємств можна очікувати зростання видобутку вугілля на 66,9%, видобутку енергетичного вугілля – на 59,6%, що дозволить Україні стати енергетично незалежною державою. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. **Амоша О. І.** Соціальні аспекти реструктуризації підприємств. Частина 1. Правова база та світовий досвід : наукова доповідь / О. І. Амоша, І. М. Новак // Донецьк : ІЕП НАН України, 1999. – 88 с.
2. **Амоша О. І.** Соціальні аспекти реструктуризації підприємств. Частина 2. Стан, проблеми та шляхи вирішення : наукова доповідь / О. І. Амоша, О. Ф. Новікова, І. М. Новак, Є. Е. Копатько // Донецьк : ІЕП НАН України, 1999. – 64 с.
3. Довгостроковий прогноз розвитку вугільної галузі / Під ред. Шадова В.М. // Вугілля. – 2008. – № 2. – С. 66–68.
4. **Онищук Б.** Досвід та перспективи впровадження державно-приватних партнерств в Україні та за кордоном / Б. Онищук, Б. Винницький, М. Лендъел, П. Сегварі // К. : К.І.С., 2008. – 146 с.
5. Отраслевой обзор Уголь Украины // Baker Tilly International [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.bakertilly.ua/media/Baker%20Tilly%20-%20Report_coal_industry_rus.pdf
6. Стратегия развития угольной промышленности Украины на период до 2030 года // Инвест-Украина [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.investukr.com.ua/get-news/1514/>
7. Угольная промышленность Украины // «Википедия» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://ru.wikipedia.org/wiki/Угольная_промышленность_Украины

8. **Ямпольская И. Л.** Опыт реструктуризации угольной промышленности в странах мира / И. Л. Ямпольская // Теория и практика управления. – 2005. – № 4. – С. 44–56.

REFERENCES

- Amosha, O. I., and Novak, I. M. "Pravova baza ta svitovyi dosvid" [The legal framework and international experience]. In *Sotsialni aspekty restrukturyzatsii pidpriemstv*. Donetsk: IEP NAN Ukrainy, 1999.
- Amosha, O. I. et al. "Stan, problemy ta shliakhy vyrishennia" [State, problems and solutions]. In *Sotsialni aspekty restrukturyzatsii pidpriemstv*. Donetsk: IEP NAN Ukrainy, 1999.
- "Dovhostrokovyi prohnaz rozvytku vuhilnoi haluzi" [Long-term forecast of the coal industry]. *Vuhillia*, no. 2 (2008): 66-68.
- Onyshchuk, B. *Dosvid ta perspektivy vprovadzhennia derzhavno-privatnykh partnerstv v Ukraini ta za kordonom* [Experience and prospects of implementation of public-private partnerships in Ukraine and abroad]. Kyiv: K. I. S., 2008.
- "Otraslevoy obzor Ugol Ukrainy" [Ukrainian Coal Industry Report]. Baker Tilly International. http://www.bakertilly.ua/media/Baker%20Tilly%20-%20Report_coal_industry_rus.pdf
- "Strategiia razvitiia ugolnoy promyshlennosti Ukrainy na period do 2030 god" [The development strategy of coal industry of Ukraine for the period until 2030]. Invest-Ukraina. <http://www.investukr.com.ua/get-news/1514/>
- "Ugolnaia promyshlennost Ukrainy" [The coal industry of Ukraine]. Vikipediia. https://ru.wikipedia.org/wiki/Угольная_промышленность_Украины
- Yampolskaya, I. L. "Opyt restrukturyzatsii ugolnoy promyshlennosti v stranakh mira" [The experience of restructuring of the coal industry in the world]. *Teoriia i praktika upravleniia*, no. 4 (2005): 44-56.